

Nan Gongbo

**LI QINGZHAO. CHAPTERS VII–VIII / TRANSLATION FROM CHINESE,
INTRODUCTORY ARTICLE AND COMMENTARIES BY H. DASHCHENKO¹**

Hanna Dashchenko

PhD (Philology), Associate Professor

Institute of Chinese Literature and Philosophy, Academia Sinica

128, Section 2, Academia Rd, Taipei, 115, Taiwan

annadashchenko78@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3432-3679

This publication presents the Ukrainian translation of chapters VII–VIII (episodes 82–101) of the historical novel “Li Qingzhao” (“李清照”) written by the Hong Kong writer Nan Gongbo (南宮搏, 1924–1983). These episodes were published from July 22 to August 11, 1960 in Taiwan in the *Central Daily News* (中央日報). The events depicted in this part of the novel took place between 1126 and 1129. Nan Gongbo describes the Jurchen conquest of north China and the escape of main heroes to the south where the Song imperial court moved its capital.

In these chapters, the author uses two *ci* by Li Qingzhao and a *shi* by Du Mu as well as certain lines from three poems written during the Warring States period and Tang dynasty.

The correspondence of historical events to their representation in the novel is examined in the introductory article. The discussion among Chinese researchers in the late 20th and early 21st centuries regarding Zhao Mingcheng’s concubines is highlighted. The notes provide explanations of terms and realities as well as brief information about historical characters mentioned in the text.

Keywords: Nan Gongbo; Li Qingzhao; novel; poetry; the Northern and Southern Song; the Jurchen

Нань Гунбо

**ЛІ ЦІНЧЖАО. ГЛАВИ VII–VIII / ПЕРЕКЛАД З КИТАЙСЬКОЇ,
ВСТУПНА СТАТТЯ ТА КОМЕНТАРІ Г. В. ДАЩЕНКО**

У цій публікації вперше в синології наведено переклад VII–VIII глав (епізоди 82–101) історичного роману “Лі Цінчжао” (“李清照”) авторства гонконзького письменника Наня Гунбо (南宮搏, 1924–1983), які виходили з 22 липня до 11 серпня 1960 року в тайванській “Центральній щоденній газеті” (“中央日報”). Переклад попередніх глав надруковано у “Східному світі” № 4 за 2024 рік та № 1 і № 2 за 2025 рік [Нань 2024; 2025a; 2025b]. Позначення глав подано римськими цифрами (VII–VIII), а позначення епізодів – у форматі 1960.07.22_82, де 1960 – рік, 07 – місяць, 22 – день, а 82 – номер епізоду, зазначений у газеті. Події, зображені Нанем Гунбо в цій частині роману, відбуваються з 1126-го до 1129 року.

Як порівняти з попередніми главами, у цій частині автор менше покладається на поетичні твори для створення сюжетної лінії. Зокрема, наведено два повних *ци* Лі Цінчжао на мелодію “Бодгісаттва з племені Мань” (“菩薩蠻”) та “Маленькі гори купчастіся” (“小重山”) і “*Ши* про розчарування” (“悵詩”) танського поета Ду Му (杜牧, друге ім’я Мучжи 牧之, 803–852), а також окремі рядки з поеми Цюя Юаня (屈原, друге ім’я Пін 平, 342–278 до н. е.) “Лісао” (“離騷”) та *ши* Ду Фу (杜甫, друге ім’я Цзимей 子美, 712–770) “Місячна ніч” (“月夜”) і Ду Му “Став на якір на річці Цінхуай” (“泊秦淮”). У наведених главах Нань Гунбо описує різкі зміни в житті Лі Цінчжао та Чжао Мінчена, які відбуваються під час захоплення півночі Китаю

чжурчженями. Подружжя залишає Чжучен і вирушає на південь, намагаючись врятувати найцінніші артефакти своєї колекції. Подорож виявилася важкою і небезпечною, але врешті-решт вони опиняються в Цзянькані, великому місті на півдні, куди переїхали імператорський двір та уряд.

Як і в попередніх главах роману, у наведених епізодах подекуди спостерігаються хронологічні невідповідності між реальними історичними фактами та їхнім художнім зображенням. Зокрема, в епізодах 83–89 Нань Гунбо детально зображує втечу Лі Цінчжао разом із чоловіком на південь, датуючи її кінцем 1128 – початком 1129 року. У 86 епізоді роману письменник вказує точну дату, коли подружжя зупиняється в містечку Менхо біля річки Ішуй – “28 день 12 місяця другого року правління династії Сун під гаслом *Цзяньянь*”, тобто 27 січня 1129 року. Проте з автобіографії Лі Цінчжао «Післямова до “Записів про написи на бронзі та каменях”» (“金石錄後序”, 1135 р.) можна дізнатися, що її втеча на південь відбулася значно раніше: “У третьому місяці весни року *дін-вей* під гаслом *Цзяньянь* (квітень-травень 1127 р. – Г. Д.) [чоловік] поспіхом вирушив на південь на похорон своєї матері” [徐培均 2013, 335]. Тобто Лі Цінчжао залишилася в цей час одна, і тому всі наступні дії, які стосувалися описаної в автобіографії втечі на південь, проходили без участі її чоловіка:

Оскільки не можна було перевезти [одразу всі] речі, спочатку [я] відклала великі та важкі друковані видання, за ними – велику кількість картин, а також старовинного посуду без написів. Потім залишила книги, видані Вищою академією, посередні картини та важкий посуд. [Після] всіх цих неодноразових перекладань все одно вийшло 15 возів книг. [Коли] доїхали до Дунхая, переправилися через Хуай на великих човнах, а потім – через Янцзи і дісталися Цзянькана [徐培均 2013, 335–336].

За словами Лі Цінчжао, все це відбувалося до жовтня-листопада 1128 р. [徐培均 2013, 336].

З невідомих причин Нань Гунбо також не згадує в романі добре знані та задокументовані факти з життя подружжя, що видається незрозумілим з огляду на його знайомство з автобіографією Лі Цінчжао. Зокрема, він неодноразово згадує її у своїх спогадах, присвячених проблемам та негараздам, що спіткали його після публікації деяких глав роману [南宮搏 07.05.1964]. Ба більше, у своїй монографії “Лі Цінчжао після переїзду на південь” (“南渡以後的李清照”)² Нань Гунбо приділяє особливу увагу цьому періоду з життя поетеси, залучаючи додаткові історичні джерела для простеження шляху подружжя на півдні [南宮搏 1971, 9–21]. Проте в романі залишає поза увагою деякі суттєві події, зокрема призначення Чжао Мінчена на важливу посаду начальника столичного округу. Згідно з автобіографією Лі Цінчжао, “восени дев’ятого місяця року *у-шень* під гаслом *Цзяньянь* (жовтень-листопад 1128 р. – Г. Д.) його світлість повернувся на службу і став начальником столичного округу Цзянькан” [徐培均 2013, 336]. Цю посаду він обіймає близько пів року: “Навесні наступного року *цзи-ю* в третьому місяці (березень-квітень 1129 р. – Г. Д.) [він] був звільнений” [徐培均 2013, 336]. Також письменник оминає своєю увагою подальший переїзд подружжя на південь. За словами Лі Цінчжао, після звільнення чоловіка вони “на човні вирушили до Уху³, а потім приїхали до Гушу⁴. [Ми] збиралися вибрати місце, щоб оселитися на березі річки Гань[цзян]⁵” [徐培均 2013, 336]. Проте їхні плани змінилися, і вони рушили далі на південь: “Влітку в п’ятому місяці (травень-червень 1129 р. – Г. Д.) [ми] дісталися Чияня⁶. [Його світлість] отримав імператорський наказ про призначення на посаду начальника Хучжоу і [мав] з’явитися до палацу на аудієнцію [до імператора]” [徐培均 2013, 336].

Отже, їхня подорож тривала більш ніж два місяці, протягом яких вони подолали понад 300 км.

На мою думку, причини такого вибіркового використання автобіографії в романі Наня Гунбо та її ґрунтовне дослідження в монографії пояснюються особливостями рецепції “Лі Цінчжао” в гонконзькій, тайванській та китайській пресі⁷. Тобто, зіткнувшись із неочікуваною увагою до свого роману, до обговорення якого несподівано долучилася велика кількість фахових літературознавців та спеціалістів із життя та творчості Лі Цінчжао, Нань Гунбо був змушений більш ретельно вивчити джерелознавчу базу свого роману, що привело до написання окремої монографії. Це доволі незвичний крок для письменника, адже мені невідомі інші монографічні дослідження Наня Гунбо, присвячені окремим героям / героїням його творів. Монографія та вся відповідна підготовча робота мали врешті-решт привести до появи нової версії роману, але цього не сталося [南宮搏 07.05.1964].

В епізодах 99–101 Нань Гунбо торкається двох взаємопов’язаних питань, які неодноразово обговорювалися дослідниками: відсутність у подружжя дітей та наявність наложниці у Чжао Мінчена. У романі цю проблему в житті подружжя порушує героїня Лі Цінчжао, яка через невдалі спроби народити дитину спонукає чоловіка взяти наложницю, але він категорично відмовляє їй. Нань Гунбо дотримується традиційного погляду, згідно з яким подружнє життя Лі Цінчжао та Чжао Мінчена було ідеальним, вони сильно кохали одне одного протягом усього життя і мали однакові інтереси [王兆鵬 2005, 330]. Такий погляд панував у китайському літературознавстві до 1962 року, коли Ван Жубі вперше висуває припущення про наявність наложниці у Чжао Мінчена [王汝弼 1962, 18], спираючись на слова Лі Цінчжао в її автобіографії. Зокрема, описуючи останні години життя чоловіка, поетеса зазначає:

Я плакала від горя [і] була зовсім розгублена, [тому] навіть не наважувалася запитати [його про те, що робити] після [його] смерті. 18 числа восьмого місяця [його світлість] узагалі не вставав. [Він] узяв пензель, [щоб] написати *ши*, [а] коли відклав його, [то] одразу помер. [Він] навіть і не намагався [сказати нам про те, що треба] “розділити пахощі [і] продати взуття” [徐培均 2013, 336].

Тут Лі Цінчжао використовує вираз 分香賣履, що є останніми словами видатного воєначальника і фактично правителя Китаю Цао Цао (曹操, друге ім’я Менде 孟德, 155–220), який посмертно дістав титул імператора. Вмираючи, він розділив дорогоцінні пахощі між своїми наложницями і наказав їм після його смерті займатися рукоділлям, щоб вони могли утримувати себе, продаючи шовкові туфлі.

У цьому разі ми маємо справу з гендерними стереотипами, внаслідок чого дослідники свідомо оминали окремі моменти, що могли зруйнувати ідеальний образ подружнього життя Лі Цінчжао і Чжао Мінчена. Питання, що порушив у 1962 році Ван Жубі, зникає з агенди через політичну ситуацію в Китаї аж до кінця 1980-х років [王兆鵬 2005, 330], коли з’являється низка досліджень на тему однієї чи декількох наложниць Чжао Мінчена [朱淡文 1989; 陈祖美 1991; 沈家庄 1994], що було цілком нормально для високопосадовців династії Сун. І сьогодні алюзія на слова Цао Цао, яку використовує Лі Цінчжао, є вагомим аргументом на користь наявності щонайменше однієї наложниці у Чжао Мінчена [陈祖美 1995, 35; 徐培均 2013, 99].

Ба більше, окрім цієї алюзії в автобіографії Лі Цінчжао, дослідники наводять три додаткові аргументи. По-перше, натяки на наявність наложниці містяться в різних поезіях Лі Цінчжао, наприклад у її *ци* на мелодії “Згадую, як грала на *сяо*, стоячи на вежі Фенхуан” (“鳳凰台上憶吹簫”)⁸, “Маленькі гори купчаються” (“小重山”)⁹, “Занадто красива” (“多麗”) тощо. По-друге, відомий сунський чиновник та поет Хун Ко (洪适, друге ім’я Цзінбо 景伯, 1117–1184) згадує про відсутність спадкоємців (無嗣) у Лі Цінчжао та Чжао Мінчена [洪适 1985, 283], що іще з часів Мен-цзи (孟子, 372–289 до н. е.) вважалося найтяжчим гріхом щодо власних предків (“不孝有三, 無後為大”). Тому, на думку сучасних дослідників, щоб запобігти цьому, зберегти

власну репутацію в суспільстві та вшанувати предків, Чжао Мінчен обов'язково мав узяти наложницю, яка б народила йому спадкоємця [朱靖华, 戴学忱 1998, 30–31; 王兆鹏 2005, 332]. У патріархатному китайському суспільстві саме жінка вважалася винуватою у відсутності дітей у шлюбі, а бездітність дружини очолювала перелік із семи типових причин (七出) для офіційного розлучення з нею нарівні з перелюбством, непокорою батькам чоловіка, балакучістю, привласненням чужих речей, ревнощами та її невиліковною хворобою [张承宗, 魏向东 2017, 275]. Однак, зважаючи на сучасні знання про безпліддя, у деяких роботах висувається припущення, що саме Чжао Мінчен був безплідним, оскільки ані його дружина, ані його наложниці не могли від нього завагітніти [向梅林 2005, 272]. По-третє, у той час у Китаї наявність однієї чи декількох наложниць у родині аристократа та впливового чиновника була звичним явищем, оскільки це було “беззаперечним правом чоловіка, наданим йому суспільством” [王兆鹏 2005, 336].

VII.

Йшов другий рік правління династії Сун під гаслом *Цзінкан*¹⁰. Чжао Мінчен, який обіймав посаду начальника округу Цзичжоу, був змушений передати владу військовим через вторгнення чжурчженів та їхнє швидке просування на південь.

Настав період хаосу. У роки правління династії Сун під гаслом *Сюаньхе*¹¹ імператор Чжао Цзі¹² став бранцем чжурчженів. Бяньцзін, столиця сунської імперії, перебувала під контролем ворожої армії. Програш у кількох битвах у провінції Хебей означав цілковитий розгром сунської армії. У Хенані Лі Ган¹³ і Цзун Цзе¹⁴ таки зібрали залишки розбитої армії, але їхнє військо було слабким. Сунський імператор Чжао Гоу¹⁵ втік з полону і, ставши Верховним головнокомандувачем, закликав війська згуртуватися, щоб урятувати трон.

1960.07.22 82

Провінція Шаньдун перебувала в паніці: у небі з'явилася комета, і люди, стурбовані її появою, не могли ані їсти, ані пити¹⁶. Згідно з історичними літописами, щоразу, коли з'являлася комета, неодмінно відбувалося якесь лихо.

Хоча Чжао Мінчен залишив свою посаду начальника округу Цзичжоу, він все ще залишався тут. Ситуація була незрозумілою, і він не хотів повертатися у віддалений Чжучен. Але в Цзичжоу ходило дуже багато чуток, і майже щодня з'являлися нові. Весна другого року правління під гаслом *Цзінкан*¹⁷ була трагічною. У середині третього місяця новий імператор потрапив у полон, пройшовши той самий трагічний шлях, як і його батько. Верховний головнокомандувач держави Цзінь перебував у Бяньцзіні, а <...>¹⁸ Чжан Банчан¹⁹ був проголошений імператором, ліквідував династію Сун і змінив офіційну назву держави на Чу. Ставши імператором новоствореної держави Чу, Чжан Банчан визнав себе васалом імператора держави Цзінь.

Згодом Верховний головнокомандувач держави Цзінь взяв у полон двох імператорів династії Сун (батька і сина) – Чжао Цзі і Чжао Хуаня, а як трофеї – жінок, дітей, цінності, документи і карти, після чого відступив на північ. Масштаби мародерства були жахливі – все місто Бяньцзін було спустошене, немов після великого потопу, палац був порожній, а дев'яносто відсотків будинків розграбовано.

У п'ятому місяці, під час заворушень і паніки Чжао Гоу очолив армію, а потім зійшов на трон у місті Цзянькані на південному березі річки Янцзи, проголосивши себе імператором. Так у держави Сун, яка вже понад місяць була похована, знову з'явився імператор. Охоплені панікою люди заспокоїлися, оскільки сунським військам вдалося закріпитися на південному березі Янцзи. Ба більше, чжурчжені вже відвели війська з Бяньцзіна, відступивши на північ до округу Чжендін, а Во Лібу²⁰, Верховний головнокомандувач держави Цзінь, йдучи з військами на південь, повернувся до Хебея, де незабаром і помер. Здавалося, що небезпека минула.

Чжан Банчан, що був проголошений чжурчженнями імператором у Бяньцзіні, після вступу Чжао Гоу на престол влаштував театралізований виступ: він зрікся престолу,

привселюдно зняв імператорську корону і визнав себе васалом імператора династії Сун, що зараз правила територією на південь від Янцзи.

1960.07.23_83

Отже, династія Сун повернула собі столицю. Лі Ган з армією увійшов до Бяньцзіна і вигнав Чжана Банчана. Однак Чжао Гоу, до смерті наляканий чжурчженями, не наважився повернутися до Бяньцзіна і став правити з Цзянькана. Між півднем і північчю від Янцзи постійно пересувалися люди і пересилалися документи. На обох берегах Хуанхе ті, що приїхали з півдня від Янцзи, розповідали про життя в Цзянькані, вихваляючи мир, стабільність та процвітання півдня.

Раніше столиця була центром життя багатих та впливових людей Піднебесної, але після ворожих пограбувань вона мала жебрацький вигляд. Тому люди й мріяли про квітучий південь. Хоча Бяньцзін знов перебував під контролем сунської династії, але чиновники віддавали перевагу півдню. Багато родин переїжджали туди. Кажуть, що це було дуже схоже на перенесення столиці на південь за правління династії Східна Цзінь²¹. Таке масове переселення на південь свідчило про втрату людьми віри в покращення становища на півночі.

Лу Дефу також поїхав з Бяньцзіна на південь. Він написав листа Чжао Мінчену та його дружині, сподіваючись, що вони теж вирушать туди. Але в цей час Чжао Мінчен із дружиною вже повернулися до Чжучена, так і не отримавши цього листа. І навіть якби отримали, вони б не поїхали на південь, оскільки сподівалися спокійно жити в рідному місті.

Однак життя часто підносить різні сюрпризи, і ось Чжао Мінчен і Лі Цінчжао вимушені їхати на південь – найважчим і найнебезпечнішим шляхом.

Річ у тому, що в Шаньдуні несподівано стався переворот і начальник області Цзінань Лю Юй²² перейшов на бік чжурчженів, а його підлеглі разом із ворогами займалися мародерством у Шаньдуні. Коли ці новини дійшли до Чжучена, Чжао Мінчен із дружиною тієї ж ночі зібрали свої речі й вирушили на південь. Звісно, вони розуміли, що ситуація на півночі вийшла з-під контролю. Ситуація була дуже схожа на ту, що була за часів династії Східна Цзінь: якщо вони поїдуть зараз на південь, буде зовсім непросто повернутися назад.

Тому вони намагалися забрати із собою якнайбільше книг та старовинних предметів, які самі збирали до колекції або які здавна зберігалися в сім'ї. Всі вони були матеріалом для дослідження Чжао Мінчена та його "Записів про написи на бронзі та каменях". Усі ці речі завантажили на п'ятнадцять возів, а повсякденні речі зайняли місце ще в семи возах. Дядечко Чжун, старий слуга, який керував господарством родини Чжао в Чжучені, їхав попереду обозу. Слуги, працівники, орендарі, наймані робітники, чоловіки і жінки – загалом понад сорок людей – йшли пішки за возами.

1960.07.24_84

Чжао Мінчен і Лі Цінчжао їхали в самому кінці обозу. Вони були пригнічені, бо їм було важко покидати рідну землю. Перед самим від'їздом Чжао Мінчен узяв жменю землі, загорнув її в хустку і поклав у коробку. Лі Цінчжао мовчки дивилася на нього і тихо зітхала. Чжао Мінчен сумно промовив:

– Не знаю, чи зможемо ми повернутися сюди. Я візьму землю з нашої батьківщини, щоб у чужому і незнайомому місці можна було подивитися на неї, коли буде важко на серці.

Лі Цінчжао сумно схилила голову, а трохи згодом сказала:

– Я не вірю, що ми житимемо в Цзяннані²³ до кінця життя! Невже наші прекрасні річки та гори справді зможуть довго терпіти варварів?

– Важко сказати. Коли за правління династії Східна Цзінь столицю перенесли на південь, північ надовго опинилася в руках завойовників, – засмучено мовив

Чжао Мінчен. – А наша армія зараз виснажена, імператор влаштувався у Цзянькані і навіть не наважується повернутися до Бяньцзіна. А це багато про що говорить.

– Мінчене, невже насправді все так погано? – Лі Цінчжао дивилася на нього широко розплющеними очима. – Тобто ми станемо такими ж вигнанцями, як і люди за часів Південних і Північних династій?

– Мабуть, так воно й буде. Звісно, я не можу нічого передбачити, – похмуро продовжив Чжао Мінчен. – Ми надто довго були слабкими і надто сильно боялися воювати. Як часто в історії було таке, що два імператори разом потрапляли в полон?

Панівна династія Сун все ще контролює велику територію і має велику кількість населення. Однак її піддані налаштовані песимістично, оскільки протягом останніх 30 років династія була дуже нерішучою, бездіяльною та корумпованою. У людей не залишилося ані сил, ані впевненості.

Охоплені гнітючими почуттями, Чжао Мінчен та його дружина їхали на південь. Був самий розпал зими, погода була холодна, і колеса возів час від часу поскрипували на морозі. Іноді зустрічний холодний вітер уповільнював їхній рух, ускладнюючи просування вперед...

1960.07.25_85

Лі Цінчжао куталася в накидку з овчини, натягнувши на голову каптур. Вона завжди боялася холоду, а під час цієї подорожі було навіть холодніше, ніж колись у Цзінані, Чжучені чи Бяньцзіні. Через сильний холод вона зіщулилася в клубок, а усі її думки замерзли на морозі. Забилася в куточок, ніби комашка в сплячці, і ні про що не думала. Згодом так і сказала чоловікові:

– Я наче комаха, що впала в сплячку.

Чжао Мінчен глянув на неї і гірко усміхнувся:

– Комаха, що впала в сплячку... Ні, це саме нам, а не комахам час впасти в сплячку! – сказавши це, він важко зітхнув.

Вони дуже віддалилися одне від одного під час цієї подорожі. Чжао Мінчен був у похмурому, пригніченому настрої, що дедалі лише погіршувався. Спочатку Лі Цінчжао була засмучена та обурена безпорадністю панівної династії, однак сум і гнів незабаром зникли. Вона ж літературна генійка! І як усі генії, вона дала волю своїй уяві. Однак більшість цих фантазій були далекі від реальності. Спочатку вона турбувалася і сердилася, але зрештою позбулася і смутку, і гніву. Вона уявляла, як зненацька з'являються герої та виганяють ворога – і ось вона споглядає велику перемогу в битві на річці Фейшуй²⁴... Можливості уяви безмежні, якщо стоїть жахливий холод, а ти кутаєшся в накидку з овчини. Її сум і злість повністю розчинилися в безмежності уявного...

Проте Чжао Мінчен, який виріс серед політиків і сам обіймав посаду чиновника, бачив жорстоку реальність. Чим більше він замислювався над цим, тим безнадійнішим вимальовувалося їхнє майбутнє і тим гіршим ставав його настрій. Навіть коли кохана дружина обіймала його, він не міг позбутися гнітючих думок.

1960.07.26_86

А Лі Цінчжао намагалася заспокоїти його:

– Мінчене, перестань хвилюватися, твої переживання не допоможуть! У тебе надто похмурий погляд на речі, наше майбутнє ніколи не буде таким. Мінчене, до битви на річці Фейшуй хто міг би передбачити велику перемогу?

– Звісно, це так. Однак перемога в тій битві привела до того, що владу вдалося втримати лише над частиною території! Ця перемога не повернула контроль на Центральній рівнині, – Чжао Мінчен важко зітхнув. – Безглуздо ось так перейматися, але як можна бути спокійним, коли на твоїх очах гине країна?

– Мінчене, коли приїдемо на південь, ти вступиш до війська, – сказала вона із запалом. – Збирай загін і дай відсіч нашим ворогам!

– У мене немає військових здібностей. Якби я мав цей хист, я б очолив загін ще в Шаньдуні! Шаньдунські солдати – найкращі бійці. Але у Цзяннані...

– Цзяннаньці м'якотілі та інфантильні, так? – Лі Цінчжао засміялася і, висунувши руку з-під хутряної накидки, штовхнула чоловіка. – Це безпідставні страхи!²⁵ Мінчене, заспокойся, немає сенсу хвилюватися!

– Ну, так... звісно...

Під час подорожі південно-східною частиною провінції Шаньдун у горах пішов сніг, і вони були змушені зупинитися в містечку Менхо біля річки Їшуй. Все колись закінчується, ось і цей рік добігав кінця. Вони поспіхом покидали свій будинок через військовий заколот, їм довелося швидко втікати, навіть не думаючи про час. Але зараз через снігопад, що став раптовою перепоною на шляху, вони враз згадали, що це за день. Сьогодні 28 день 12 місяця другого року правління династії Сун під гаслом *Цзяньянь*²⁶.

– Мінчене, таке дивовижне відчуття! Ми зустрічаємо Новий рік у сильний снігопад на шляху, десь на краю світу. Мабуть, споконвіку було не так багато людей, які...

Лі Цінчжао легко пристосовувалася до будь-якої ситуації. І сказала вона це не подумавши.

1960.07.27_87

Чжао Мінчен сумно похитав головою, а потім додав:

– Протягом століть було багато людей, які поневірялися по світу через неврожай чи війну. Єдиною втіхою для нас може бути те, що ми разом. Поневіряння Ду Фу були трагічними. Ти ж пам'ятаєш його рядки:

Повня сьогодні вночі у Фучжоу,

*А вона самотою живе, споглядає за нею одна*²⁷.

– О Мінчене, не кажи про розлуку! Я хочу завжди бути з тобою. Куди б ти не поїхав, я, звісно, буду з тобою! Мінчене, я не боюся поневірян, я не боюся труднощів! Але я не можу бути одна! – схвилювано сказала вона.

Чжао Мінчен лише гірко їй усміхнувся.

– Мінчене, скажи мені, що б не сталося, ти будеш зі мною...

– Звісно, якщо ворог переслідуватиме нас, я втікатиму разом з тобою, – відказав він, ущипнувши руку дружини.

– Думаю, що ворог нас уже не наздожене!

– Важко сказати... – сумно зітхнув Чжао Мінчен. – Якщо ворог і надалі просуватиметься на південь, то може й наздогнати нас.

– Дорогою ми чули лише про війська Лю Юя, а не про чжурчженів. Я думала, що його армія не здатна іти далі на південь.

– Звісно! Сподіваюся, цей сніг скоро розтане і ми вирушимо.

– Не хвилюйся, сніг ось-ось зійде. Ти ж знаєш, у мене є чуття, мій ніс уже відчуває подих весни, – вона по-дитячому усміхнулася. – Я це чую!

– Я подивився в календарі... – сказав Чжао Мінчен. – Наступний рік буде "Роком сліпого"²⁸, цього року буде "Весна з двох кінців"²⁹, а завтра вже "Початок весни".

– Десь на дорозі наприкінці року зустрічаємо весну... – мовила вона. – Таке буває лише раз на шістьдесят років, правда?

– Я не знаю, – Чжао Мінчен потер руки. – Мені треба дещо підготувати. Хоч ми й подорожуємо, але церемонією поклоніння предкам не можна нехтувати.

1960.07.28_88

Свято весни вони зустріли в засніженому Менхо. Чжао Мінчен вже не звертав уваги на зміну пір року, але Лі Цінчжао була сповнена радості та хвилювань через прихід весни. Вечір вони провели в придорожньому готелі. Сніг не припинявся, хоча майже відразу танув. Біля вогню вони пили вино, читали книги, розмовляли і згадували минуле...

– Мінчене, я думаю... ми обов'язково повернемося. – Вона зробила ковток вина і раптово змінила тему: – Такі зрадники, як Лю Юй, ще сіють смуту, але довго це не триватиме.

– Сподіваюся, що так і буде... – Він теж зробив ковток вина, вказуючи на пелюстки жовтої мей: – Біля вогню ніч швидко минула, а за цей час мей розквітла.

Вона озирнулася і сказала:

– От і не треба нам на чужині сумувати! Є квіти та вино, чоловік із дружиною зустрічають Новий рік. Невже це погано?

І ось перед світанком вона написала *ци* на мелодію “Бодгісаттва з племені Мань” – перший *ци*, написаний на півдні:

*Більше не чути у хмарах блакитних вже крик гусака,
Легко струмить дим з курильниці, а за вікном – снігів пелена.
Шпилька яскрава виблискує в полум'ї свічки,
Зачіска гарна: крок – і фігурки тремтять біля стрічки.*

*Чую, ріжок підганяє годинник з самого ранку,
Бліднуть сузір'я Вола та Вона на світанку.
Квіти побачити важко, хоча вже настала весна –
Західний вітер бажає, щоб тут залишилась зима.*

Перший день нового року на чужині... І ось нарешті вони спокійно заснули, не здогадуючись, що їхнє життя напередодні Нового року знову змінилося. По засніженій дорозі прийшов чоловік з повідомленням: армія Лю Юя об'єдналася з невеликим кінним загonom чжурчженів, і зараз вони стрімко рухаються на південь, до Менхо їм залишилося близько 60 лі. Дізнавшись про це, Чжао Мінчен вирішив, попри снігопад, рано-вранці відразу вирушити з обозом у дорогу. Вони залишили два зламані вози, а також частину багажу і поспіхом попрямували на південь.

1960.07.29_89

Разом з ними засніженою дорогою їхало чимало біженців. Лі Цінчжао захопила з собою квітку мей на згадку. Вона легко крокувала шляхом, сповненим труднощів і небезпек, з легким серцем йдучи дорогою, що вела її все далі й далі від дому. Сніг падав і танув, дорогою дедалі ставало важко пересуватися. На звивистому шляху через ущелину зламалося декілька старих возів, їхні рештки лежали на узбіччі або майоріли на дні ущелини. Сильний вітер швидко припорошував їх снігом.

Почувши плач жінки, Лі Цінчжао занепокоїлася: її віз розбився, і вона залишилася сама на дорозі. А якби це Чжао Мінчен упав в ущелину... Вона двома руками схопила та обняла чоловіка. Він, злякавшись, подивився на неї, а вона, ледве переводячи дух, промовила:

– Мінчене, ти мені потрібен... Ти мені потрібен! Ти не можеш впасти!

Ця зненацька сказана фраза вразила Чжао Мінчена, він миттєво відчув стан своєї дружини. Вона була нажахана! Цей страх властивий дітям, а не дорослим: вночі дитина прокидається від кошмару, обіймає рідних і теревенить про свої страхи. Це щось несвідоме, первісний страх. Але ж вона доросла жінка! Але... Вона виросла в атмосфері родинного затишку, і її емоційний стан не відповідає її рокам. Поруч із чоловіком вона наче дитина... Вона поклала голову йому на плече, а він теж прихиснувся до неї і, не кажучи ні слова, втішав її дитяче серце.

Дорога довга-довга, довга дорога... Дорога довга-довга, довга дорога...³⁰

VIII.

Південь – це тепло! Південь – це краса! Південь – це ніжність!

Янцзи поділяє країну на північ та південь – дві різні території, де звички людей також різняться. Протягом двох тисяч років під час війни жителі півночі завжди втікали на південь. Північани поступово освоювали вологий південь, той південь, де ще скрізь були відбитки копит диких тварин і сліди пташиних лап. Відколи було

вбито Чжоу-вана³¹, а владу кланів Їнь і Шан знищено, північани почали вести справи на півдні. Через багато поколінь після того південь став процвітати, започаткувавши окрему систему господарювання.

1960.07.30_90

Складна система річок на півдні сформувала особливий характер тутешніх мешканців. Південні річки спокійні та течуть повільно. Вода вплинула й на характер південців. Навіть їхня мова м'яка і співуча. Північан ця земля також змінила.

Ось і плакучі верби на річці Цінхуай прикрасилися “золотим пилком Шести династій”³²... Ось і “туман укрит холодною водою, місячне сяйво огорнуло пісок”³³... Розкіш Цзяннаня яскрава та витончена. Звісно, ця щемлива і блискуча пишнота півдня зачаровує, тому північани, діставшись сюди, забувають про все на світі. Безумовно, вони не можуть повернутися назад і, відчувши себе тут щасливими, живуть моментом, не заглядаючи в майбутнє. Здавалося, діставшись Цзяннаня, вони потрапили в справжнісінький рай.

Цзянькан, Цзіньлін та Шитоучен...³⁴

Повноводна Янцзи вдень і вночі стрімко мчить біля високих стін міста...

Гора Цзицзін³⁵ потопає у смарагдовій зелені...

Пагорб Юйхуа...

Річка Цінхуай... У її водах розчиняється “золотий пилко Шести династій”...

Криниця Яньчжи, або Кармінова криниця³⁶... Того дня, коли місто впало, Чжан Ліхуа, залишаючись вірною своєму правителю, сховалася в ній. І слід її кармінових губ залишився на кам'яній огорожі цієї криниці...

Храм Цзімін³⁷... Тут колись виконували “Квіти нефритового дерева на задвір'ї”³⁸.

Також є багато місць, які відвідав імператор Лі Хоучжу³⁹, коли його “родина правила країною сорок років”⁴⁰.

Храм Гуанмін... Храм Байма... Храм Ханьгуан...⁴¹

Яскраве та витончене історичне минуле приваблювало Лі Цінчжао. Їхній багаж залишився на подвір'ї, а книги були просто звалені на купу. Чжао Мінчен ще не доповів про своє прибуття імператору, а дружина вже підмовляла його піти по різних місцях.

Усі труднощі та хвилювання, що вони пережили дорогою, були забуті. Обабіч Хуанхе падав весняний сніг, проте ті, хто подолав цей важкий шлях і переправився через Янцзи, вже зустрічали весну в Цзяннані.

1960.08.01_91

Весна до Цзяннаня прийшла рано, і вона не схожа на ту, що буває на північ і південь від Хуанхе. На південному березі Янцзи верби та трава променіють яскраво-зеленим кольором.

Вона по-дитячому збуджена від розмаїтих пригод, не полишає дитячі пустощі й забави, кожного дня підмовляє чоловіка піти подивитися різні місця. Нова земля, нове місто та люди поглинули її і заволоділи всією увагою – їй подобалося абсолютно все. Іноді, стоячи на руїнах давнього містечка і раптом побачивши уламок кераміки чи черепиці, вона подумки крокувала розкішними палацами колишніх династій.

– Можливо, це часів правління Ченя Хоучжу⁴², а ось це, можливо, часів Лі Хоучжу... – мовила вона.

– Між правлінням цих двох імператорів кілька сотень років! – Чжао Мінчен похитав головою. – Ти взагалі вивчала історію?

– Я прийшла сюди не для того, щоб займатися археологічними дослідженнями. Хіба для мене має бути важливо, що між їхнім правлінням кілька сотень років? – здивовано сказала вона, піднявши брови, а потім відкинула уламок черепиці, який тримала в руці. – Я просто згадую давні часи. Для мене уламок черепиці з палацу імператора Ченя є абсолютно тотожним уламку з палацу імператора Лі!

– Однак для мене вони геть різні, – Чжао Мінчен усміхнувся. – Я пишу “Записи про написи на бронзі та каменях” та не можу так поводитися з історією!

– Тоді йди і займайся археологічними дослідженнями, – нахилившись, вона підняла шматок цегли і вклала його в руку Чжао Мінчена.

Тримавши цей шматок, він раптом підвівся і скрикнув:

– Ой, це ж справжнісінький скарб! Це цегла часів імператора Ченя!

– Що? Він із палацу імператора Ченя? – схвильовано запитала вона.

– Так, – він повільно вказав на вдавнення в цеглині, – дивись...

Лі Цінчжао уважно вдивлялася, але цегла не здавалась їй особливою. Однак вона повірила чоловіку, вважаючи, що він справді знає, про що говорить, тому вона й придивлялася, сподіваючись побачити там щось незвичне...

1960.08.02_92

Чжао Мінчен, вказуючи на уламок цегли, урочисто промовив:

– Подивись на цю вм’ятину. Це – історія!

– Яка історія? Ну ж бо розповідай!

– Ну, – повільно продовжив Чжао Мінчен, – коли Хань Цінху⁴³ прорвав оборону Цзянькана, столиці імператора Ченя Хоучжу, його кінь ударив копитом по цій цеглині і на ній залишилася вм’ятина!

Лі Цінчжао, уважно слухаючи, розмірковувала... Але Чжао Мінчен більше не міг стримуватися, кинув цю цеглу, а потім вибухнув сміхом. Лі Цінчжао тільки тоді зрозуміла, що він кепкував з неї, тож ударила його кулаком.

Як і раніше, Чжао Мінчен тікає, а вона його переслідує... Вони стрибають через купи розбитої цегли та уламки черепиці... Зрештою, він дозволив їй упіймати себе – вона завжди прагнула бути першою і не відступилася б, доки не наздогнала б його. Він знав, що дружина хоче відчувати себе переможницею, тому й дозволив їй упіймати себе.

– Ти не можеш ось так обманювати мене! – вона розмахувала руками перед його обличчям.

– Це не є обманом, оскільки в тебе немає доказів! Як ти спростуєш мої слова? Як доведеш, що це не слід від удару копита коня Ханя Цінху?

– Зараз ти вдаєшся до хитрощів! – вона легенько штовхнула чоловіка.

– Цінчжао, перестань бити мене! Я справді хотів, щоб ти подивилася на одне особливе місце, де насправді можна поринути в минуле, – Чжао Мінчен намагався стримати усмішку.

– Яке місце? – запитала вона.

– За брамою Цілінь⁴⁴ є місцевість під назвою Ціліньпу, де розташована могила імператора династії Сун періоду Південних династій, – повільно сказав Чжао Мінчен.

– Звідки ти знаєш про це місце? – здивовано запитала Лі Цінчжао. – Ми весь час із тобою разом, як дісталися Цзянькана. Чому ти знаєш про нього, а я ні?

1960.08.03_93

– Я знаю багато чого, про що ти навіть і гадки не маєш! – Усміхнувшись, він задоволено продовжив: – Я дізнався про це з однієї книги. Це текст з ілюстраціями до життєписів епохи правління Шести династій. Ось тільки не знаю, де саме розташована ця брама Цілінь.

Лі Цінчжао мало не стрибала від радості:

– Ну ж бо їдьмо! Винайmemo візницю і поїдемо! Уявляєш – могила Лю Юя! Це ж імператор, засновник династії, хоч і не дуже видатна особа. Ми маємо обов’язково поїхати та вшанувати його пам’ять.

– Цінчжао, Цінчжао... – Чжао Мінчен похитав головою. – Можливо, це дуже далеко звідси. Тож поїдемо завтра.

– Ні! Ти ж сам щойно казав про історію та споглядання давнини! Поїхали! Нумо поїхали...

Худий цзяньканський кінь тягнув старий візок до брами Цілінь. Ціліньпу – це невелике поселення, де праворуч від ринкової площі з'явилося близько десятка нових будинків. Вказавши на них, візниця пояснив:

– Ось це – новий шинок, це – продуктова крамниця, а там – заїжджий двір. Усе це з'явилося після того, як ви, північани, приїхали сюди.

– Хіба раніше не було цього поселення? – запитала Лі Цінчжао.

– Раніше тут був дуже маленький виселок лише з однією крамницею, а зараз у шинку ще й дівчата з півночі співають! – захоплено розповідав візниця. – У них розкішні вбрання... І грають на *пайбані*⁴⁵.

– Мінчене, пропоную спочатку послухати музику і випити келих вина, – сказала вона.

Чжао Мінчен не заперечував, тому вони пішли до найбільшого шинку в Ціліньпу. Увійшовши до цього місцевого генделика, вони відчували тугу за батьківщиною, адже він мав саме такий вигляд, як і сільські шинки на півночі. Високий чоловік за шинквасом привітав їх, голосно протягаючи слова із шаньдунським акцентом: “Ласка-а-аво про-о-осимо!” У нього була вимова, притаманна жителям східної частини їхньої провінції. Раптом почувши далеко від дома рідну говірку, вони подивились одне на одного й усміхнулись, оскільки це дещо розрадило їх.

1960.08.04_94

Сходами вони піднялися до маленького, непоказного приміщення, де хлопець у сорочці з грубої тканини шанобливо привітав їх і запропонував вибрати місце. У кількох крихітних кімнатках, розділених тонкими дерев'яними стінами, де замість дверей були фіранки, майже всі місця було зайнято. Чжао Мінчен здивувався і пошепки сказав:

– Не очікував, що тут буде так багато відвідувачів!

– Думаю, як і ми, вони приїхали подивитися на історичні пам'ятки. Або... – підпираючи рукою щоку, вона дивилась у вікно, – це просто весна, Мінчене! Навесні люди їдуть за місто погуляти.

У цей момент у сусідній кімнатці заспівали. Співачка зі столичним акцентом виконала два *ци* Лю Юна⁴⁶.

– Жах! Так зіпсувати *ци* Лю Санбяня! – тихо сказала Цінчжао.

– Це передмістя Цзянькана! Це тобі не Бяньцзін.

– Навіть наші співачки в Цзичжоу були кращі за тутешніх.

У цей час з іншої кімнатки лунав інший *ци*:

Весна дісталася моїх дверей... Бує зелень навесні...

Прокинулась червона мей,

Проте квітучої її ще майже не знайти.

*Лазурні хмари чаю помелю – пахучий яшми пил*⁴⁷...

Ранковий сон

Зникає вмиль із чашкою весни.

Мережки тіней зникли за подвійними дверми,

Прикрасив місяць плетені фіранки на вікні...

Чудові сутінки прийшли!

*Вже тричі за два роки Бога Сходу не вітали ми*⁴⁸.

Скоріше повертайся!

Подаруй мені всі радощі весни!

Чжао Мінчен штовхнув дружину ліктем і тихо мовив:

– Це ж твоя стара робота!

– Жахливе виконання! – вона похитала головою. – Я справді не хочу, щоб такі люди співали мої *ци*. Послухай! – Лі Цінчжао вказала на фіранку і продовжила: – Я чую, що там розмовляє чоловік, у нього дуже знайомий голос.

Чжао Мінчен витяг шию, прислуховуючись, але так нічого й не розчув. У цей момент у їхню кімнатку принесли вино та в'ялене м'ясо. Фіранки відсунули вбік, і вона побачила, як із сусідньої кімнатки вийшла співачка.

1960.08.05_95

За відсунутими фіранками Лі Цінчжао побачила чоловіка і різко скрикнула:

– Мінчене! Мінчене! Тут Лу Дефу!

– Лу Дефу! – гукнув Чжао Мінчен.

Лу Дефу побачив їх і швидко схопився, однією рукою вказуючи на Мінчена, а іншою – на Цінчжао:

– Ви... ви... – тільки й зміг вимовити він, не знаючи, як краще розпочати розмову.

Лі Цінчжао взяла його за руку й, усміхаючись, мовила:

– Не нервуйся так!

– Я не нервуюся, – сказав Лу Дефу, перевівши подих. – Де ви ховалися весь цей час? Я чув, що ви дісталися до Цзяннаня, всюди розпитував про вас, але так і не зміг вас знайти.

– Дефу, – Чжао Мінчен ущипнув свого старого приятеля за руку, – як тільки ми дісталися півдня, то ніби збожеволіли. Цілими днями гуляємо!

– Ти що, досі не був у Міністерстві чинів і не повідомив їм про свій приїзд?

– Ні...

– І, звісно, не був у Верховній військовій раді?

– Ні...

– Чому? Хіба ти не чиновник?

– Дефу, ну не будь таким нетерплячим! – втрутилася в їхню розмову Лі Цінчжао. – Ми щойно приїхали до Цзянькана. Після переїзду на нове місце слід спочатку познайомитися з місцевими звичаями і, звісно, відпочити кілька днів. Дефу, а з ким ти прийшов сюди?

– Ну ж бо ходімо до нас! Мінчене, ти знайомий з усією компанією. Тут наш приятель по навчанню Ян Ши⁴⁹. Також помічник міністра Міністерства церемоній Чжан Цзюнь⁵⁰, він щойно дістав цю посаду. Та Є Менде⁵¹...

– Ходімо! – Чжао Мінчен не став чекати, поки він договорить, і, взявши дружину за руку, попрямував до їхньої кімнатки.

1960.08.06_96

Першим підвівся Є Менде. Він неухважно хитнув головою Чжао Мінчену, а ось до Лі Цінчжао був дуже чемним та люб'язним. Допомігши їй сісти за стіл, він сказав:

– На півдні так нудно! Але думаю, що з приїздом нашої великої поетеси життя стане набагато цікавішим. Вип'ємо за це!

– Я не заслуговую на таку честь, – замахала руками Лі Цінчжао, – не треба...

– Я теж приєднуюсь! – Лу Дефу з усмішкою підняв свій келих. – Цінчжао, ти найяскравіша жінка! За тебе! Будьмо!

– Тоді і я вип'ю за вас, панове! – і Лі Цінчжао відразу випила.

У цей час Чжао Мінчен розмовляв з Яном Ши і не звертав уваги на те, що відбувалося між його дружиною та друзями. Коли ті вже двічі випили, а Лу Дефу почав їсти, Мінчен схаменувся і, піднявши келих, сказав:

– П'ю за вас, друзі!

– Мінчене, коли ти приїхав? – запитав Чжан Цзюнь. – Чому ти відразу вирушив до Цзілїньпу?

– Я приїхав кілька днів тому, але ще не повідомляв про свій приїзд керівництву та не зустрічався з друзями. Ви ж розумієте, що шлях сюди був дуже важкий, і після

переправи через Янцзи я думав спочатку відпочити кілька днів і трохи відпружитися, – збентежено пояснив Чжао Мінчен. – Що ж до приїзду сюди, то просто хотів відвідати могилу імператора Лю Юя, засновника династії Сун.

– Мінчене, ви – ідеальна пара! – зітхнув Ян Ши. – А ми тут на півдні справді почувасмося кепсько!

– У нас теж не все добре, – сказала Цінчжао. – Багато разів ми були у смертельній небезпеці, а також втратили кілька возів з багажем. Гаразд, не говоритимемо про це!

– Нічого страшного, якщо втратили речі, – жартома продовжив Лу Дефу. – Лю Саньбяню⁵² потрібен був лише келих для вина, а у вашій родині мир і злагода. Дружина співає – чоловік підспівує!⁵³

– Дефу... – Лі Цінчжао була незадоволена його словами про їхні стосунки, тому з докірливою усмішкою похитала головою і сказала: – Виправлю тебе! Мінчен зовсім не той чоловік, який переїхав би до будинку моїх батьків після одруження.

Ця фраза всіх розсмішила.

1960.08.07_97

Після цього Чжао Мінчен запитав, чому вони приїхали до Цзіньпу.

– Ми збиралися виїхати кудись із Цзянькана на прогулянку, звичайну дружню гулянку без присмаку ностальгії за минулими часами.

– Могила сунського імператора Лю Юя... – почав Чжао Мінчен.

– Ми ж не писатимемо “Записи про написи на бронзі та каменях” і не будемо досліджувати могили Шести династій, тому і не збиралися її відвідувати! – Ян Ши швидко перервав його. – Сьогодні ми не говоритимемо про жодні дослідження та артефакти. І це означає, що і ти, мій старий друже, не маєш права торкатися цієї теми. Які нові *ци* написала наша прекрасна поетеса?

– Коли ми приїхали до Цзянькана, я все відклала вбік і просто відпочивала. Жодного рядка не написала! – Лі Цінчжао зробила ковток вина і продовжила: – У мене, здається, як у пана Цзяна⁵⁴, вичерпався талант. А на зміну прийшов талант насолоджуватися життям! Як тільки переправилися через Янцзи, моє серце просто калатало від радості. На щастя, я вже стара, тож не бешкетуватиму.

Вона вперше згадала про свій вік, сказала про це побіжно, не акцентуючи цього. Вважають, що кожна жінка, якій вже понад сорок, наближається до старості. Однак Лі Цінчжао відрізняється від інших жінок: живе в турботливій родині, її обожнюють рідні та чоловік, її спосіб життя, звички та поведінка не відповідають тому, як поведуться жінки за сорок років. Іноді вона може поводитися як безтурботне дівча, тим паче її життя в молодості не було обтяжене клопотами і турботами, а після заміжжя вона не народжувала дітей і в неї була гарна фігура. Хоча на лобі і з’явилися зморшки, але вони майже непомітні, їх можна побачити лише на сонці і дуже легко приховати. Вона ще жодного разу не визнавала себе старою і ніколи не думала про наближення старості. Цього разу вона згадала про свій вік не через власні відчуття, а через асоціації, що виникли в неї, коли вона дивилася на своїх однолітків. У Лу Дефу записали, а у Чжана Цзюня скроні геть сиві!

1960.08.08_98

Вона подивилася на чоловіка, а потім на Яна Ши і зрозуміла, що роки залишили слід на їхніх обличчях. Хоча в цей момент вона й не думала про себе, вони були наче її відображення в дзеркалі. Вона побачила в них себе і почала думати про власний вік. Ось, друзі назвали її старою, а в неї це не викликало якихось особливих емоцій. Однак Чжао Мінчен був трохи стривожений. Минуло вже понад двадцять років з їхнього весілля. Роки біжать як вода в річці... Зазвичай він зовсім не відчуває цього, але, коли дружина вимовила слово “стара”, для нього це стало цілком очевидним.

Усі люди старіють... Однак кожен вважає, що він не такий, як інші. Кожен думає, що старітиме повільно, протягом багатьох років. Але коли розумієш, що це вже

сталося, то усвідомлюєш, що нічим не відрізняєшся від інших. Усі живі істоти однакові, усі ми поступово старіємо...

Дожити до глибокої старості на півдні...

За наказом імператора Чжао Мінчен, син покійного прем'єр-міністра Чжао Тінчжи, який раніше був начальником області Цінчжоу і Цзичжоу, був призначений на посаду начальника Хучжоу. Цей наказ був надрукований в урядовому віснику Цзянькана в роки правління під гаслом *Цзяньянь*⁵⁵.

Хучжоу – це великий обласний центр на півдні від річки Янцзи, багаті та родючі землі. Це дуже гарне місце і вигідна посада, яку прагнули обійняти майже всі столичні чиновники. І ось це чудове, “хлібне” місце потрапляє до рук Чжао Мінчена, який аж ніяк цього не прагнув. Цзяньканці дуже здивовані... Рекомендації на цю посаду Чжао Мінчен дістав від віцепрем'єр-міністра Чжу Шенфея⁵⁶ і помічника міністра Міністерства церемоній Чжана Цзюня.

Люди дуже заздрили, що Чжао Мінчен дістав таку прекрасну посаду, однак вони не виступали проти нього і не обмовляли його. Хоча політична ворожнеча попереднього покоління аж ніяк не зникла, Чжао Мінчен завжди примудрявся якось опинятися поза їхніми сварками та інтригами. Політичні опоненти його батька ніколи й не думали нападати на нього. Ба більше, до Чжао Мінчена не ставилися лише як до сина відомого батька. Завдяки “Записам про написи на бронзі та каменях” він здобув власне ім'я своєю працею та розумом. Він був чиновником у Шаньдуні і мав бездоганну репутацію. Саме завдяки всьому цьому він і дістав посаду начальника Хучжоу. І, звичайно, завдяки стосункам з Лі Цінчжао...

1960.08.09_99

У Цінчжао не було гарних стосунків із впливовими людьми, тому насправді її слава та успіх ніяк не могли зарадити її чоловікові. Але через її популярність ім'я Чжао Мінчена було всім відоме: коли хтось виконував *ци* Лі Цінчжао в імператорському палаці, у маєтках чиновників, у публічних будинках або в питних закладах, відразу згадували його. Чиновнику завжди вигідно, щоб його ім'я час від часу згадували, звісно, якщо він не вчинив якихось злочинів. Дізнавшись про його призначення, Лі Цінчжао була в захваті, однак реальність виявилася зовсім іншою.

Вона вважала Хучжоу романтичним місцем. За часів династії Тан відомий поет Ду Му⁵⁷ намагався добитися прихильності своєї коханої та в будь-який спосіб обійняти посаду начальника Хучжоу і зрештою досяг свого. Однак його кохана не дочекалася і вийшла заміж за іншого⁵⁸. Через це Ду Му написав цей зворушливий вірш⁵⁹:

Я, звісно, запізнився... Мені не відшукати вже весну.

Не варто шкодувати, що упустив я квітку запашну.

Зірвав жорстокий вітер всі червоні пелюстки.

В зелені шати вбралася, плоди гнуть гілку чарівну...

Лі Цінчжао знала багато цікавих історичних анекдотів про літераторів. Після оприлюднення наказу імператора вона жартома розповіла чоловікові цю історію про Ду Му.

– Мінчене, ось приїдеш до Хучжоу, і в тебе теж неодмінно з'явиться кілька історій!

– У мене? – Він похитав головою. – На жаль, я не Ду Му.

– Мінчене... – прошепотіла Цінчжао і раптом замислилася.

Він пильно дивився на дружину, яка несподівано замовкла, чекав і чекав, а потім запитав:

– Цінчжао, про що ти думаєш?

– Я думаю... Я не можу народити дитину... – тихо пробурмотіла вона.

Після багатьох років шлюбу в них так не з'явився спадкоємець, і це був єдиний сумний момент їхнього подружнього життя. Вони усіляко уникали цієї неприємної

теми протягом років, оскільки все ще мали сподівання. Кожного разу втішали себе: “Врешті-решт у нас з’явиться дитина!” І ось зараз Лі Цінчжао торкнулася цього питання, і це була реальна проблема. У її віці, звісно, вже неможливо народити дитину.

Він дивився на свою дружину і не знав, що тут можна сказати.

1960.08.10_100

– Мінчене, я думаю... – тяжко зітхнула вона і продовжила: – Тобі потрібна наложниця...

Він здивовано дивився на дружину.

– Мінчене, я думаю... Жінки в Хучжоу справді гарні, ти маєш когось вибрати... Заради наших спадкоємців варто розглянути цей варіант... – серйозно сказала Лі Цінчжао. – Мінчене, я дуже довго думала про це...

Чжао Мінчен мовчки дивився на дружину.

– Мінчене, що трапилося?

Він раптом ляснув у долоні і засміявся.

– Що таке? – Вона розгублено дивилася на чоловіка.

– Цінчжао, ми вже так довго одружені і ти досі не розумієш мене?

– Я знаю тебе, але ситуація змінилася...

– Цінчжао, навіщо йти проти своєї природи заради майбутніх поколінь? Якщо ми так зробимо, я страждатиму. У мене що, немає почуттів? А для тебе хіба це буде інакше? Ми з тобою подружжя, ми вже стали взірцем для наслідування! З якого дива ми маємо дотримуватися думки, прийнятної в суспільстві?

– Мінчене, коли людина старіє, то хоче мати дітей, – промовила вона, опустивши голову.

– Цінчжао, не потрібно бажати занадто багато, – спокійно сказав Чжао Мінчен. – Ми вже дуже багато чого отримали від Неба! Не треба жадати більшого. У нас прекрасне життя, і хоча ми живемо на чужині, ти не можеш сказати, що стало гірше. Якщо я приведу до нас якусь чужу жінку, то в домі з’явиться жінка, яка порушить гармонію в сім’ї. Чи будемо ми тоді щасливі?

Вона мовчала. Все це було великою проблемою.

– Цінчжао, не думай більше про це! – усміхнувся Мінчен. – Достатньо того, щоб ми були разом якомога довше. Якщо ми зможемо зробити це в такий неспокійний час, то більшого й не треба!

– Мінчене... – Вона тримала чоловіка за руку, маючи наготові тисячі аргументів “за” і “проти”, але не знала, з чого почати. Усім серцем вона прагнула, щоб у Чжао Мінчена була дитина, але цього не можна було добитися, тиснувши на нього.

1960.08.11_101

Вона подумала: “Небо справді дало нам багато чого, але чому не дало нам ще й дитину?”

Він подумав: “Якби у нас була дитина... Але це – доля”.

Якби в них була дитина, їхнє життя було б набагато яскравішим! Якби в них була дитина, вони, безумовно, були б щасливішими, ніж зараз! Однак у них не було сина. Вони могли лише підкоритися долі! Коли у Чжао Мінчена починали з’являтися думки про те, що могло б бути, якби склалося інакше, він просто відганяв їх. Він віддавав усе на розсуд долі, у такий спосіб знаходячи спокій у серці.

Розгублені і безпорадні, вони мовчки дивилися одне на одного.

– Жінка, що не була матір’ю, немовби не розквітла до кінця... – промовила Лі Цінчжао.

Він узяв дружину за руку, намагаючись без слів втішити її...

¹ Переклад роману Наня Гунбо “Лі Цінчжао” виконаний у рамках проєкту “Традиції китайської риторики: поняття, формулювання, перспективи” (“無核心的傳統——帝制時期『中國修辭學』的多樣性”) на 2024–2025 рр. під керівництвом професора Зеба Рафта (雷之波, Інститут китайської літератури та філософії, Академія Сініка, Тайвань) за фінансової підтримки Національної ради з питань науки і технологій (國家科學及技術委員會), Тайвань (113-2811-H-001-015).

² Через 13 років після смерті Наня Гунбо цей текст без жодних змін було перевидано під іншою назвою – “Друга половина життя Лі Цінчжао” (“李清照的後半生”) [南宮搏 1996].

³ Уху (蕪湖) – міський округ у провінції Аньхой на березі річки Янцзи.

⁴ Гушу (姑孰) – сучасний повіт Данту (當塗) у провінції Аньхой.

⁵ Ганьцзян (贛江) – найдовша річка у провінції Цзянсі загальною довжиною понад 990 км.

⁶ Чиян (池陽) – сучасний повіт Гуйчи (貴池) провінції Аньхой.

⁷ Більш детально про це див. у [Нань 2024, 150].

⁸ Текст цього *ци* наведено в епізоді 43 у [Нань 2025а, 167].

⁹ Текст цього *ци* наведено в епізоді 94 цієї публікації.

¹⁰ Тобто 1126 рік.

¹¹ Період правління під гаслом *Сюаньхе* датується 1119–1125 роками.

¹² Чжао Цзі (趙佶, 1082–1135) – особове ім’я сунського імператора Хуей-цзуна.

¹³ Лі Ган (李綱, друге ім’я Боцзі 伯紀, 1083–1140) – відомий політик і талановитий полководець Північної Сун. У 1127 р. очолив армію в боротьбі проти чжурчженів. Виступаючи проти мирних переговорів із чжурчженями, всіляко тиснув на імператора Гао-цзуна, за що був відправлений у відставку.

¹⁴ Цзун Цзе (宗澤, друге ім’я Жулінь 汝霖, 1059–1128) – впливовий чиновник Північної Сун, який перед вторгненням чжурчженів обіймав посаду командувача столичного гарнізону. За підрахунками сучасних дослідників, він очолював військо чисельністю близько одного мільйона осіб після вторгнення чжурчженів [樊樹志 2006, 320].

¹⁵ Чжао Гоу (趙構, 1107–1187) – особове ім’я імператора династії Сун Гао-цзуна.

¹⁶ Джерелом цього виразу є “Стратегії воюючих царств” (“戰國策”), де розповідається про війни періоду Воюючих царств (戰國時代, 475–221 рр. до н. е.). Книга складається з 33 *цзюанів*, поділених на 497 розділів, де наведено різноманітні стратегії та хитрощі, що використовувалися військовими та політиками цих царств. Зокрема, у *цзюані* “Стратегії царства Ці. Частина 5” (“齊策五”) зазначається, що напередодні вторгнення царства Вей “ціньський *ван* був [настільки] наляканий, [що] не міг спокійно спати [та] не відчував смаку страв”.

¹⁷ Це 1127 рік.

¹⁸ У цьому місці текст втрачено, бракує трьох ієрогліфів. В усіх примірниках газети, наявних у тайванських бібліотеках, у цьому місці текст також зазнав втрат.

¹⁹ Чжан Банчан (張邦昌, друге ім’я Цзинен 子能, 1081–1127) – сунський чиновник. Після того як у 1127 р. чжурчжені захопили столицю та взяли в полон двох сунських імператорів – Хуей-цзуна (徽宗, 1082–1135) та Цін-цзуна (欽宗, 1100–1156), а також членів імператорської родини, наложниць, чиновників та понад 100 тисяч цивільних, вони поставили Чжана Банчана на чолі новоствореної буферної держави Велика Чу (大楚), проголосивши його імператором. Нова династія проіснувала близько місяця, після чого Чжан Банчан погодився визнати імператора Гао-цзуна новим правителем та здався. Через державну зраду та співпрацю з ворогом був страчений.

²⁰ Во Лібу (韓離不) – це Ваньянь Цзунван (完顏宗望, ?–1127), другий син засновника імперії Цзінь Ваньяня Агуди (完顏阿骨打, 1068–1123). Очолював армію чжурчженів під час двох нападів на Сун (у 1125 та 1127 рр.), і саме його військо захопило столицю, взявши в полон двох сунських імператорів, членів імператорської родини та інших.

²¹ Східна Цзінь (東晉, 317–420) – китайська династія, правління якої відзначилося великою кількістю повстань та воєн, унаслідок чого відбулася перша масова міграція державних установ та жителів країни з півночі на південь (衣冠南渡). У місті Цзянькані (建康, сучасне місто Нанкін 南京) була заснована нова столиця. Це була перша династія в історії Китаю, яка перенесла свою столицю на південь від річки Янцзи. За різними оцінками, кількість мігрантів становила від 650 тисяч до 2 мільйонів осіб [Chittick 2020, 368].

²² Лю Юй (劉豫, друге ім’я Янью 彥游, 1073–1146) – сунський учений та чиновник. Після вторгнення чжурчженів та захоплення північних територій співпрацював з ними, завдяки

чому в 1129 р. був призначений на посаду начальника окупованого округу Дунпін (東平), а потім став ще й генерал-губернатором декількох округів. У 1130 р. чжурчжені проголосили Лю Юя імператором новоствореної держави Велика Ці (大齊) на території сучасних провінцій Шаньдун, Хенань і Шеньсі. Загалом ця держава проіснувала менше восьми років. Обставини його подальшого життя (окрім дати смерті) невідомі.

²³ Цзяннань (江南) – історична область, що займає правий берег нижньої течії річки Янцзи. Здавна є одним із найквітучіших регіонів країни через сприятливі природні умови, географічне розташування та жваву торгівлю.

²⁴ Битва на річці Фейшуй (淝水之戰) – битва між військами імперій Цзінь (晉朝, 265–420) і Рання Цінь (前秦, 351–395), яка вважається однією з найбільш значущих в історії Китаю. Вона відбулася восени 383 року на річці Фейшуй (вона більше не існує, але припускають, що вона протікала через сучасні Луань та Аньхой, поблизу річки Хуай). Попри переважальні сили цінської армії, у битві перемогла армія Цзінь. Точна чисельність кожної армії в цій битві є предметом тривалих дискусій серед істориків, але зараз вважається, що на боці армії Ранньої Цінь було 600 тисяч піхотинців та 270 тисяч кіннотників, яким протистояла значно менша армія Цзінь – близько 80 тисяч солдатів [Cotterell 2008, 90].

²⁵ Тут використаний сталий вираз 杞人之憂 (дослівно: “Людина з [царства] Ці турбується, [що] небо [впаде]”), що означає “безпідставний страх”. Його джерелом є давньокитайський трактат “Ле-цзи” (“列子”), де в розділі “Щасливі знамення від Неба” (“天瑞”) розповідається, що “в царстві Ці був чоловік, який боявся, [що] небо впаде, земля розвалиться і не буде де жити. [Тому він] не міг ні спати, ні їсти”.

²⁶ Тобто 27 січня 1129 року.

²⁷ Це перші два рядка з *ши* Ду Фу “Місячна ніч” (“月夜”).

²⁸ “Рік сліпого” (盲年), або “Рік вдови” (寡婦年), – це рік, який за китайським місячним календарем не має періоду “Початок весни” (立春). Традиційно вважається, що такий рік нещасливий і не підходить для шлюбу.

²⁹ “Весна з двох кінців” (兩頭春), або “Рік, що має дві весни” (雙春年), – йдеться про те, що протягом одного року за місячним календарем припадає два Свята весни. Це унікальне явище в китайському календарі, викликане розбіжностями між сонячним і місячним календарем.

³⁰ Це рядок з “Лісао” (“離騷”) Цюя Юаня (屈原, друге ім’я Пін 平, 342–278 рр. до н. е.), першого відомого поета в історії Китаю.

³¹ Шан Чжоу-ван (商紂王) – це Ді Сінь (帝辛, ?–1046? рр. до н. е.), останній правитель династії Шан (商朝, 1600–1046 рр. до н. е.). Є дуже суперечливою постаттю в китайській історії: деякі дослідники вважають його одним з найжорстокіших правителів Китаю, а інші заперечують це, стверджуючи, що він насправді був розсудливим та кмітливим, позбавленим принаймні деяких жорстоких рис та вчинків, які йому приписують. Однак традиційно його правління вважається одним із найвідоміших прикладів занепаду, моральної розбещеності та корупції правителя в китайській історії.

³² Вираз “золотий пилко Шести династій” (六朝金粉) вперше з’являється у драмі Вана Шифу (王實甫, 1260–1336?) “Західний флігель” (“西廂記”) [文史典故词典 2003, 391] і використовується як метафоричний опис розкішного життя в імператорській столиці в епоху Шести династій (六朝, 220–589). Спочатку “золотим пилком” називали пудру, основним складником якої були свинцеві білила, що використовували в той час заможні жінки для макіяжу. Пізніше цей вираз почали вживати для опису життя заможних аристократів у столиці Шести династій. За правління різних династій назва цього міста змінювалася, і за часів династії Сун це місто Цзянькан (建康, сучасне місто Нанкін 南京), у якому опинилися Лі Цінчжао та Чжао Мінчен після переїзду на південь.

³³ Рядок із *ши* Ду Му (杜牧, друге ім’я Мучжи 牧之, 803–852) “Став на якір на річці Цінь-хуай” (“泊秦淮”).

³⁴ Цзянькан (建康), Цзіньлін (金陵) та Шитоучен (石頭城) – це різні назви сучасного міста Нанкіна. Тут була розташована столиця царства У (吳國, 220–280), Східної Цзінь (東晉, 317–420) та чотирьох династій періоду Південних династій – Сун (宋, 420–479), Ці (齊, 479–501), Лян (梁, 502–556) та Чень (陳, 557–589). Це був економічний, культурний, політичний та військовий центр Китаю.

³⁵ Гора Цзицзінь (紫金山) – гора на сході від Нанкіна висотою 448,2 м.

³⁶ Криниця Яньчжи, або Кармінова криниця (胭脂井), – криниця, яка розташована біля озера Сюань у Нанкіні. Пояснюючи її назву, Нань Гунбо дещо змінює історію, пов'язуючи її лише з ім'ям Чжан Ліхуа (張麗華, 559–589), улюбленої наложниці імператора Чень Шубао (陳叔寶, 553–604). В історичних джерелах, зокрема в “Історії династії Чень” (“陳書”), розповідається інший варіант. Коли армія династії Суй (隋朝, 581–618) захопила столицю, імператор сховався в криниці разом із двома своїми наложницями – Чжан Ліхуа та Кун. Обшуковуючи територію біля палацу, суйські солдати побачили сліди рум'ян на верхній частині зрубу та знайшли їх. Після цього імператора взяли в полон, а наложницям зітнули голови [中国民间文学大辞典 1992, 431].

³⁷ Храм Цзімін (雞鳴寺) – один з найстаріших буддійських храмів у Китаї. Побудований у перший рік правління династії Західна Цзінь (西晉) під гаслом Юнкан (300 р.) у Нанкіні.

³⁸ “Квіти нефритового дерева на задвір’ї” (“玉樹後庭花”) – це назва пісні, яку наказав написати імператор Чень Шубао на честь своєї улюбленої наложниці Чжан Ліхуа.

³⁹ Див. посилання 22 у [Нань 2024, 172].

⁴⁰ Це рядок із *ци* Лі Юя на мелодію “Розбите військо” (“破陣子”).

⁴¹ Незрозуміло, чому Нань Гунбо згадує ці три храми. У цьому епізоді мовиться про різні визначні місця, розташовані у столиці або поблизу неї. У Китаї є багато храмів з назвою Гуанмін (光明寺) та Ханьгуан (含光寺), але жоден з них не розташований поблизу Нанкіна. Храм Байма (白馬寺) розташований поблизу міста Лоян (пров. Хенань), майже за 750 км від Нанкіна.

⁴² Чень Хоучжу (陳後主) – це Чень Шубао (陳叔寶, 553–604), останній імператор династії Чень (陳朝, 557–589).

⁴³ Хань Цінху (韓擒虎, друге ім'я Цзитун 子通, 538–592) – видатний полководець династії Суй. У восьмому році правління під гаслом Кайхуан (588 р.) він атакував династію Чень, захопив столицю Цзянькан та взяв у полон імператора Чень Шубао.

⁴⁴ Брама Цілінь (麒麟門) була розташована біля входу до гробниці Лю Юя (劉裕, 363–422), першого імператора династії Південна Сун періоду Південних династій. Брама була побудована в 1390 році для зміцнення оборони столиці і ще не існувала за часів, описаних Нанем Гунбо в цьому епізоді.

⁴⁵ *Пайбань* (拍板) – китайський ударний музичний інструмент, який виготовляється із двох плоских частин дерева або бамбука, зв'язаних між собою. У цьому епізоді Нань Гунбо використовує його іншу назву – *хун'я* (紅牙, дослівно: “червоні зуби”). Це вказує, що це коштовний інструмент, оскільки він створений із сандалового дерева червоного кольору.

⁴⁶ Див. посилання 5 у [Нань 2025a, 176].

⁴⁷ Тут мовиться про плитковий чай *туаньча* (團茶). Це був чай вищого ґатунку в плитках по 1/8 *цзінь* (близько 60 грамів). Великий сунський поет, історик і політичний діяч Оуян Сю (歐陽修, друге ім'я Юншу 永叔, 1007–1072) в “Записах [того, хто] повернувся до полів” (“歸田錄”) зазначав, що “найдорожчими є [сорт] *лун [і] фен*, [які] називають *туаньча* <...> Але, навіть якщо є золото, цього чаю не дістати. Щороку під час жертвоприношень у південному передмісті [імператор] дарує одну плитку цього чаю на чотирьох чиновників з Державної канцелярії та Верховної військової ради. Палацові жінки навіть розшивають золотими нитками квіти на футлярах для нього. Ось як він цінується” [唐宋史料筆記叢刊 1981, 24].

⁴⁸ Див. посилання 28.

⁴⁹ Ян Ши (楊時, друге ім'я Чжунлі 中立, 1053–1135) – видатний сунський філософ, літератор та політик. Він зробив важливий внесок у поширення неоконфуціанства в Південно-м Китаї.

⁵⁰ Чжан Цзюнь (張浚, друге ім'я Деюань 德遠, 1097–1164) – видатний сунський чиновник, військовий та вчений. Після здобуття ступеня *цзіньши* обійняв невисоку посаду у Верховній військовій раді, але швидко піднявся по кар'єрних сходах, обіймаючи ключові цивільні (наставник спадкоємця престолу та прем'єр-міністр) та військові посади (військовий радник імператора та головнокомандувач сунської армії).

⁵¹ Є Менде (葉夢得, друге ім'я Шаюнь 少蘊, 1077–1148) – сунський чиновник та поет. Його творчість традиційно поділяють на два етапи, розмежувальною лінією якої стає втеча на південь після вторгнення чжурчженів: північні вірші написані у витонченому романтичному стилі, тоді як південні поезії притаманні теми туги за батьківщиною, любові до своєї країни та рішучості протистояти ворогові.

⁵² Лю Саньбянь (柳三變) – це видатний сунський поет Лю Юн (柳永, друге ім'я Цзінчжуан 景莊, 985?–1053). Див. посилання 5 у [Нань 2025а, 176].

⁵³ Нань Гунбо переставляє слова у відомій фразі: замість 夫唱婦隨 (дослівно: “чоловік співає, [а] дружина підспівує”, тобто жінка у всьому йде за чоловіком) він пише 婦唱夫隨 (дослівно: “дружина співає, [а] чоловік підспівує”). Отже, зі слів Лу Дефу зрозуміло, що саме Лі Цінчжао є головною в сім'ї.

⁵⁴ Це сталий вираз – 江郎才盡 (дослівно: “талант пана Цзяна вичерпався”). Він походить з “Історії Південних династій” (“南史”), де в біографії відомого літератора Цзяна Яня (江淹, друге ім'я Веньгун 文通, 444–505) зазначається, що в молодості він визнавався великим талантом, а в старості навіть жодного рядка не міг написати. Цей вислів використовується як метафора виснаження та браку ідей у талановитій людині.

⁵⁵ Гасло правління Цзяньян (建炎) – це період правління імператора Гаоцзуна (高宗, 1107–1187) з першого числа п'ятого місяця 1027 року до десятого числа третього місяця 1029 року та з третього числа четвертого місяця 1129 року до 1130 року.

⁵⁶ Чжу Шенфей (朱勝非, друге ім'я Цан'ї 藏一, 1082–1144) – видатний сунський політик, який обіймав високі посади (губернатор, міністр, прем'єр-міністр) та користувався довірою імператора.

⁵⁷ Ду Му (杜牧, друге ім'я Мучжи 牧之, 803–852) – видатний китайський поет, каліграф і політик кінця правління династії Тан. Найбільш відомий своїми ліричними та романтичними чотиривіршами *цзюецзюй*, у яких оспівуються різні історичні місця або які присвячені темі розлуки та мінливостей долі.

⁵⁸ Згідно з історичним анекдотом, наведеним у сунській збірці *біцзі* “Різноманітні розповіді” (“類說”) Цзена Цзао (曾慥, друге ім'я Дуаньбо 端伯, ?–1155?), наприкінці періоду правління під гаслом *Тайхе* (тобто близько 835 року. – Г. Д.) Ду Му приїхав до Хучжоу. Начальник округу познайомив його з декількома співачками, але жодна з них йому не сподобалася. Раптом у натовпі він побачив дівчину, якій у той час було трохи більше десяти років. Вона була справжньою красунею і припала йому до душі. Тому він домовився з її матір'ю, що повернеться в це місто і візьме її за дружину через десять років. Але якщо він не повернеться, то вона може вийти за іншого. За ці роки очікування він заплатив матері велику суму грошей. Ду Му зміг повернутися до Хучжоу лише через 14 років, коли його призначили губернатором цього міста. У той час дівчина вже три роки була одружена та мала двох синів. Він дуже сумував через це і написав цей вірш [曾慥 1996, 862].

⁵⁹ Це “*Ши* про розчарування” (“悵詩”) Ду Му.

ЛІТЕРАТУРА

Нань Г. (2024), “Лі Цінчжао. Глави I–III / переклад з китайської, вступна стаття та коментарі Г. В. Дашенко”, *Східний світ*, № 4, с. 149–176. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2024.04.149>

Нань Г. (2025а), “Лі Цінчжао. Глави III–V / переклад з китайської, вступна стаття та коментарі Г. В. Дашенко”, *Східний світ*, № 1, с. 155–181. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2025.01.155>

Нань Г. (2025b), “Лі Цінчжао. Глави V–VI / переклад з китайської, вступна стаття та коментарі Г. В. Дашенко”, *Східний світ*, № 2, с. 173–197. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2025.02.173>

Chittick A. (2020), *The Jiankang Empire in Chinese and World History*, Oxford University Press, New York.

Cotterell A. (2008), *The Imperial Capitals of China: A Dynastic History of the Celestial Empire*, The Overlook Press, Woodstock & New York.

陈祖美 (1991), “对李清照内心隐秘的破译——兼释其青州时期的两首词”, *李清照研究论文集*, 齐鲁书社, 济南, 頁 173–185.

陈祖美 (1995), *李清照评传*, 南京大学出版社, 南京.

樊樹志 (2006), *國史概要*, 三聯書店出版, 香港.

洪适 (1985), *隸釋*, 中華書局, 北京.

南宮搏 (07.05.1964), “談李清照: 李清照第一次婚姻大略 (三)”, *新生晚報*, 第五版.

南宮搏 (1971), *南渡以後的李清照*, 臺灣商務印書館, 臺北.

南宮搏 (1996), *李清照的後半生*, 臺灣商務印書館, 臺北.

沈家庄 (1994), “论李清照部分愁情词中的隐情”, 竹窗簾词学论稿, 广西师范大学出版社, 桂林, 頁 129–143。

唐宋史料筆記叢刊。澠水燕談錄。歸田錄 (1981), 王闢之、歐陽修, 中華書局出版, 北京。

王汝弼 (1962), “论李清照”, 文史哲, 第2期, 頁 11–20。

王兆鵬 (2005), 唐宋词史的还原与建构, 湖北人民出版社, 武汉。

文史典故词典 (2003), 魏励、宋建晨主编, 北京工业大学出版社, 北京。

向梅林 (2005), 超越与陷落: 李清照的历史审理与现代解读, 湖南文艺出版社, 长沙。

徐培均 (2013), 李清照集笺注, 上海古籍出版社, 上海。

曾慥 (1996), 类说校注, 上册, 福建人民出版社, 福州。

张承宗、魏向东 (2017), 魏晋南北朝风俗, 上海文艺出版社, 上海。

中国民间文学大辞典 (1992), 姜彬主编, 上海文艺出版社, 上海。

朱淡文 (1989), «论李清照“漱玉词”中的爱与忧郁», 上海师范大学学报, 第3期, 頁 11–14。

朱靖华、戴学忱 (1998), «论李清照“欲说还休”的复杂内涵», 黄冈师专学报, 第3期, 頁 29–32。

REFERENCES

Nan G. (2024), “Li Tsinchzhao. Hlavy I–III, pereklad z kytayskoi, vstupna stattia ta komentari H. V. Dashchenko”, *Shidnij svit*, No. 4, pp. 149–176. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2024.04.149>

Nan G. (2025a), “Li Tsinchzhao. Hlavy III–V, pereklad z kytayskoi, vstupna stattia ta komentari H. V. Dashchenko”, *Shidnij svit*, No. 1, pp. 155–181. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2025.01.155>

Nan G. (2025b), “Li Tsinchzhao. Hlavy V–VI, pereklad z kytayskoi, vstupna stattia ta komentari H. V. Dashchenko”, *Shidnij svit*, No. 2, pp. 173–197. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2025.02.173>

Chittick A. (2020), *The Jiankang Empire in Chinese and World History*, Oxford University Press, New York.

Cotterell A. (2008), *The Imperial Capitals of China: A Dynastic History of the Celestial Empire*, The Overlook Press, Woodstock & New York.

Chen Z. (1991), “Dui Li Qingzhao neixin yinmi de poyi — Jian shi qi Qingzhou shiqi de liang shou ci”, in *Li Qingzhao yanjiu lunwen ji*, Qilu shushe, Jinan, pp. 173–185. (In Chinese).

Chen Z. (1995), *Li Qingzhao pingzhuan*, Nanjing daxue chubanshe, Nanjing. (In Chinese).

Fan S. (2006), *Guoshi gaiyao*, Sanlian shudian chuban, Xianggang. (In Chinese).

Hong S. (1985), *Li shi*, Zhonghua shuju, Beijing. (In Chinese).

Nan G. (07.05.1964), “Tan Li Qingzhao: Li Qingzhao di yi ci hunyin dalüe (san)”, in *Xinsheng wanbao*, p. 5. (In Chinese).

Nan G. (1971), *Nandu yihou de Li Qingzhao*, Taiwan shangwu yinshuguan, Taipei. (In Chinese).

Nan G. (1996), *Li Qingzhao de houbansheng*, Taiwan shangwu yinshuguan, Taipei. (In Chinese).

Shen J. (1994), “Lun Li Qingzhao bufen chouqing ci zhong de yinqing”, in *Zhu chuang yi ci xue lun gao*, Guangxi shifan daxue chubanshe, Guilin, pp. 129–143. (In Chinese).

Tang Song shiliao biji congkan. Sheng shui yan tan lu. Gui tian lu (1981), Wang P. and Ouyang X., Zhonghua shuju chuban, Beijing. (In Chinese).

Wang R. (1962), “Lun Li Qingzhao”, *Wen shi zhe*, No. 2, pp. 11–20. (In Chinese).

Wang Zh. (2005), *Tang Song ci shi de huanyuan yu jiangou*, Hubei renmin chubanshe, Wuhan. (In Chinese).

Wenshi diangu cidian (2003), Wei L. and Song J. (eds), Beijing gongye daxue chubanshe, Beijing. (In Chinese).

Xiang M. (2005), *Chaoyue yu xianluo: Li Qingzhao de lishi shenli yu xiandai jiedu*, Hunan wenyi chubanshe, Changsha. (In Chinese).

Xu P. (2013), *Li Qingzhao ji jianzhu*, Shanghai guji chubanshe, Shanghai. (In Chinese).

Zeng Z. (1996), *Lei shuo jiaozhu*, Shang ce, Fujian renmin chubanshe, Fuzhou. (In Chinese).

Zhang Ch. and Wei X. (2017), *Wei Jin Nanbeichao fengsu*, Shanghai wenyi chubanshe, Shanghai. (In Chinese).

Zhongguo minjian wenxue da cidian (1992), Jiang B. (ed.), Shanghai wenyi chubanshe, Shanghai. (In Chinese).

Zhu D. (1989), “Lun Li Qingzhao ‘Shu yu ci’ zhong de ai yu youyu”, *Shanghai shifan daxue xuebao*, No. 3, pp. 11–14. (In Chinese).

Zhu J. and Dai X. (1998), “Lun Li Qingzhao ‘Yu shuo hai xiu’ de fuza neihan”, *Huanggang shi zhuan xuebao*, No. 3, pp. 29–32. (In Chinese).

Нань Гунбо

Лі Цінчжао. Глави VII–VIII /

Переклад з китайської, вступна стаття та коментарі Г. В. Дашенко

У цій публікації продовжено переклад історичного роману “Лі Цінчжао” (“李清照”) авторства гонконзького письменника Наня Гунбо (南宮搏, 1924–1983). Представлено переклад глав VII–VIII (епізоди 82–101), які виходили з 22 липня до 11 серпня 1960 року в тайванській “Центральній щоденній газеті” (“中央日報”). Події, зображені в цій частині роману, відбуваються з 1126-го до 1129 року. Нань Гунбо описує життя Лі Цінчжао і Чжао Мінчена під час захоплення півночі Китаю чжурчженями та їхню втечу на південь країни, куди переїхали імператорський двір та уряд.

У представлених главах наявні 2 повних *ци* Лі Цінчжао та один *ши* Ду Му, а також окремі рядки з трьох поетичних творів, що були написані в період Воюючих царств та династії Тан.

Вступна стаття досліджує відповідність історичних подій їхньому художньому зображенню в романі Наня Гунбо. Окремо розглянуто дискусію серед китайських дослідників кінця XX – початку XXI ст. щодо питання наявності наложниць у Чжао Мінчена. У примітках наведено пояснення термінів та реалій, а також стислі відомості про історичних осіб, згаданих у романі.

Ключові слова: Нань Гунбо; Лі Цінчжао; роман; поезія; Північна та Південна Сун, чжурчжені

Стаття надійшла до видання 1.06.2025

Прийнято до друку після рецензування 9.09.2025

Опубліковано 7.10.2025